

Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama

Urednica:
Jelena Kuvač Kraljević

Projekt je sufinancirala Europska unija
iz Europskog socijalnog fonda
"Ulaganje u budućnost"

NAKLADNIK:

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ZA NAKLADNIKA:

prof. dr. sc. Antonija Žižak, dekanica

UREDNIK:

doc. dr. sc. Jelena Kuvač Kraljević

RECENZENTI:

prof. dr. sc. Melita Kovačević

prof. dr. sc. Draženka Blaži

LEKTURA:

Robert Posavec

GRAFIČKO OBLIKOVANJE I TISAK:

ACT PRINTLAB d.o.o., Dr. Ivana Novaka 38, 40 000 Čakovec

NAKLADA:

2 000

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Projekt je sufinancirala Europska unija
iz Europskog socijalnog fonda

Za više informacija o EU fondovima posjetite:

Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije

Strukturni i investicijski fondovi

www.mrrfeu.hr

www.strukturnifondovi.hr

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000898273.

ISBN 978-953-6418-76-3 Stručni niz: Knjiga 24.

*Projekt: Prerequisites for academic equality:
early recognition of language disorders (IPA 4.1.2.2.02.01.c02)*

Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama

Urednica:
Jelena Kuvač Kraljević

Zagreb, 2015.

SADRŽAJ

Prije svega riječ dvije	6
1. Što je jezik? <i>Gordana Hržica, Maja Peretić</i>	9
2. Rani jezični razvoj <i>Jelena Kuvač Kraljević, Lana Kologranić Belić</i>	25
3. Kasni jezični razvoj <i>Jelena Kuvač Kraljević, Marina Olujić</i>	35
4. Rana pismenost <i>Maja Peretić, Nevena Padovan, Lana Kologranić Belić</i>	52
5. Jezični, govorni i komunikacijski poremećaji djece predškolske i školske dobi <i>Lana Kologranić Belić, Ana Matić, Marina Olujić, Ivana Srebačić</i>	64
6. Važnost prevencije i intervencije u logopedskom radu <i>Nevena Padovan, Jelena Kuvač Kraljević, Ana Matić</i>	78
7. Rano prepoznavanje odstupanja u jezičnom razvoju: probir jezičnih sposobnosti u predškolskoj dobi <i>Marina Olujić, Gordana Hržica, Ivana Srebačić</i>	88
8. Grupna jezična terapija <i>Ana Matić, Lana Kologranić Belić, Jelena Kuvač Kraljević</i>	101
9. Obrazovanje djece s jezičnim teškoćama <i>Jelena Kuvač Kraljević, Maja Peretić</i>	114
10. Aktivnosti poticanja jezičnog razvoja <i>Ivana Srebačić, Gordana Hržica</i>	128
Literatura	153

PRIJE SVEGA RIJEČ DVIJE

Priručnik za prepoznavanje i obrazovanje djece s jezičnim teškoćama jedan je od ishoda projekta *Preduvjeti školskog uspjeha: rano prepoznavanje jezičnih teškoća*, koji se provodio od kolovoza 2013. do veljače 2015. u Laboratoriju za psiholingvistička istraživanja Odsjeka za logopediju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a u suradnji s Hrvatskim logopedskim društvom, Agencijom za odgoj i obrazovanje te Udrugom odgajatelja dječjih vrtića.

Radi određivanja specifičnosti jezičnih teškoća u hrvatskome jeziku, proteklih su se 20 godina intenzivirala istraživanja usmjerena prema jezičnom usvajanju, razvoju i obradi. Podatci prikupljeni u tim istraživanjima osnovica su za dostizanje novih ciljeva koji su postavljeni logopediji kao struci i znanstvenoj disciplini. Naime, težnja je europske logopedске prakse potaknuti preventivne mjere kojima će se omogućiti što ranije prepoznavanje djece rizične za jezične teškoće kako bi im se pravovremeno pružila odgovarajuća intervencija. Prema nalazima Udruge logopeda Europske unije (eng. *Standing Liaison Committee of E.U. Speech and Language Therapists and Logopedists; CPLOL*) logopedska je djelatnost najvećim dijelom usmjerena na tercijarnu prevenciju, odnosno na osiguravanje različitih vidova podrške kojima se podiže kvaliteta života osoba s jezičnim, govornim i komunikacijskim poremećajima, kao što su razvoj različitih oblika potpomognute komunikacije ili oblikovanje obrazovnih programa primjerenih mogućnostima djece s jezičnim i komunikacijskim teškoćama. Značajno je manje učinjeno u području primarne i sekundarne intervencije. Stoga je cilj ovoga projekta bio potaknuti i razviti te vidove intervencije u logopedskom stručnom radu u našoj sredini, ali utemeljene isključivo na empirijskim dokazima. Budući da se primarna intervencija odnosi na podizanje društvene svijesti o određenim teškoćama, bilo je nužno uključiti sudionike izvan logopedskog područja, a koji neizravno utječu na unaprjeđivanje jezičnih i komunikacijskih sposobnosti djece predškolske dobi. S obzirom na to da se cijelim projektom ističe važnost rane intervencije, što označava razdoblje ranog djetinjstva, roditelji i odgojitelji su prepoznati kao oni koji najvećim dijelom definiraju djetetovu najbližu okolinu u prvim godinama njegova jezičnoga razvoja. Primarna je intervencija bila usmjerena upravo prema njima. Sekundarna se intervencija odnosi na unaprjeđivanje logopedskih postupaka. U ovom su projektu na temelju kliničkog iskustva članova projektnoga tima definirana dva ranjiva područja logopedске djelatnosti u tom dijelu intervencije: područje probira i područje terapijskih programa. Iako logopedi svakodnevno provode terapijske postupke, često izostaje evaluacija uspješnosti pojedinih terapijskih programa. Također, terapije se najčešće temelje na izravnom pristupu - logoped i korisnik terapije - dok neizravni pristup, koji podrazumijeva uključenost drugih osoba koje su važne u svakodnevnom životu primatelja terapije, kao što su roditelji ili braćni partneri, dobrim dijelom izostaje. Također, u našoj se logopedskoj praksi do sada nije ozbiljno pristupilo pitanju probira kao drugog

7. RANO PREPOZNAVANJE ODSTUPANJA U JEZIČNOM RAZVOJU: PROBIR JEZIČNIH SPOSOBNOSTI U PREDŠKOLSKOJ DOBI

Marina Olujić, Gordana Hržica, Ivana Srebačić

Djetinjstvo je razdoblje tijekom kojeg se događa više razvojnih promjena nego u bilo kojem drugom razdoblju u čovjekovom životu. Primjerice, do druge godine života većina djece dosegne polovicu visine koju će dosegnuti u odrasloj dobi. Promjene koje se događaju u razvoju pamćenja i rasuđivanja, socijalne interakcije te usvajanja i uporabe jezika i govora najznačajnije su tijekom djetinjstva (Vasta i sur., 2005). Jezični i govorni razvoj uz intenzivan kognitivni i psihosocijalni razvoj čine složen proces dječjeg razvoja. Jezični i govorni razvojni procesi podrazumijevaju stjecanje komunikacijskih vještina utemeljenih na jezičnom razumijevanju, obradi i proizvodnji, kao i vještina o uporabi jezika na kulturalno i socijalno prikladan način (Nelson i sur., 2006; vidi poglavlje I.).

Većina se djece tijekom razvoja uspješno suočava sa zahtjevima jezičnog usvajanja, no kod nekih se u razvoju jezika javljaju teškoće (vidi 5. poglavlje). Ranija su istraživanja udio djece s jezičnim teškoćama procjenjivala u širokom rasponu od 2,3% (Burden i sur., 1996) do čak 19% (Wong i sur., 1992). Recentnija istraživanja taj raspon sužavaju na 5 do 8% predškolske djece (npr. Nelson i sur., 2006; US Preventive Task Force, 2006).

Kad dijete krene u školu, od njega se očekuje da uspješno usvaja nove, još složenije jezične vještine poput čitanja i pisanja. Isto tako, očekuje se da su preduvjeti za usvajanje ovih novih jezičnih vještina uspješno zadovoljeni prije polaska u školu. Naime, na jezičnim vještinama čitanja i pisanja gradi se cjelokupni školski, a kasnije i akademski napredak pojedinca pa je nužno ove vještine brzo i dobro svladati kako bi se obrazovanje usmjerilo na uspješno usvajanje školskog gradiva. Teškoće u ranom jezičnom razvoju često se ne prepoznaju jer se javljaju u obliku teško zamjetljivih simptoma, a problemi nastaju upravo kad se dijete nađe pred većim izazovima koji se temelje na uporabi jezika, posebice kada se suoči sa sustavom osnovnog obrazovanja u kojem se neprepoznate jezične teškoće često manifestiraju kao poremećaji u čitanju i pisanju i teškoće učenja, a posljedično i kao problemi u ponašanju i pažnji, socijalni problemi i slično. Teškoće u svladavanju jezičnih zahtjeva stoga mogu predstavljati ozbiljan problem u životu pojedinca jer utječu na uspješnost ostvarivanja obrazovnih, društvenih i kognitivnih potencijala pojedinca te narušavaju kvalitetu života (McLaughlin, 2011).

S obzirom na složenu prirodu jezika i njegovog razvoja, važno je simptome teškoća prepoznati u što ranijim fazama. Ljubešić (2012) naglašava ranu intervenciju kao najvažniju za postizanje što boljih rezultata u poticanju razvoja jezika i terapiji jezičnih teškoća. Težnja je Udruge logopeda Europske unije (CPLOL, 2000) pomaknuti fokus logopeda s tercijarne na primarnu i sekundarnu prevenciju. Sekundarna prevencija podrazumijeva rano prepoznavanje kašnjenja i odstupanja u jezičnom, govornom i komunikacijskom razvoju, a terapijski postupci takve prevencije rezultiraju uklanjanjem teškoće ili sprječavanjem njezina napredovanja. No usmjerenost je logopeda još uvijek najveća na tercijarnu prevenciju, odnosno na različite vidove podrške kojima se podiže razina kvalitete života, rada i obrazovanja osoba s jezičnim, govornim i komunikacijskim teškoćama. Ovakva podrška samo olakšava pojedincu funkcioniranje u svakodnevnim obvezama onda kada je problem već uznapredovao i kada je već kasno za poticanje razvoja jezika, govora i komunikacije (vidi poglavlje 6).

Djeca s jezičnim teškoćama zbog nedostatka sustavne primarne i sekundarne prevencije nisu prepoznata u predškolskom razdoblju i često ulaze u školski sustav bez prikladne podrške stručnjaka. Kada se pojave vidljive teškoće pri svladavanju školskog gradiva (često kao posljedica teškoća u čitanju i pisanju), terapija je manje učinkovita, a djeca već kasne za postignućima svojih vršnjaka.

7.1. Rano prepoznavanje jezičnih teškoća

Prve simptome jezičnog kašnjenja ili odstupanja u jezičnom razvoju teško je uočiti pa često ostanu skriveni sve dok ne prerastu u kompleksnije jezične teškoće. Čak i kada simptomi postanu izraženiji, često im se ne pridaje dovoljno pažnje. Kada se primjerice dijete u dobi od tri i pol godine služi isključivo jednostavnim rečeničnim iskazima uz sužen opseg ekspresivnog rječnika, to se pripisuje djetetovoj lijenosti, sramežljivosti ili ponekad pripadnosti muškom spolu. Početne simptome dodatno zamagljuje to što među djecom postoji veliki varijabilitet u brzini usvajanja jezika. Može zbunjivati i to što većina djece i bez dodatnog poticanja uspije prevladati početne teškoće u usvajanju jezika. Posljedično tome, i kada se prvi simptomi zamijete, oni se često zanemaruju pod pretpostavkom da će sve doći na svoje. Međutim, ti su simptomi poziv za brzo djelovanje da bi se poticanjem jezičnog razvoja spriječile ili ublažile jezične teškoće, a kasnije i problemi u svladavanju školskih zahtjeva (o jezičnim teškoćama vidi 5. poglavlje).

Važno je istaknuti kako nikada sa sigurnošću ne možemo znati hoće li dijete s početnim simptomima razviti jezične teškoće ili će prve simptome prevladati spontano te je stoga važno dodatno poticati jezični razvoj kod svakog djeteta koje pokazuje prve teškoće u jezičnom razvoju.

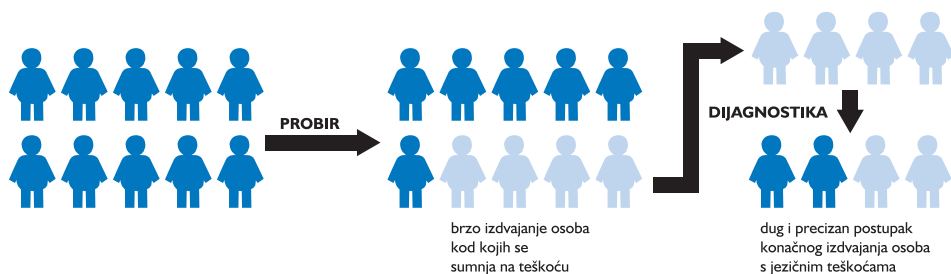
Za pronalaženje prvih simptoma kašnjenja ili odstupanja potrebno je ispitati cijelu populaciju djece predškolske dobi kako bi se izdvojila djeca koja su rizična za razvoj jezičnih teškoća. Takvu je djecu nužno pratiti u daljnjem razvoju te uključiti

u sustave poticanja jezičnog razvoja. Da bi se djeca s prvim simptomima jezičnih teškoća što prije uključila u potrebne mjere poticanja jezičnog razvoja, populaciju predškolske djece potrebno je ispitati u što kraćem vremenskom razdoblju uz visoke kriterije objektivnosti, pouzdanosti i valjanosti same procjene. Procjena velikog broja djece predškolske dobi složen je proces koji zahtijeva mnogo vremena pa je vrlo važno rabiti pouzdan instrument sa što kraćim vremenom provedbe koji će izdvojiti djecu s potencijalnim teškoćama u jezičnom razvoju.

Sve je češća praksa u svijetu da se u pedijatrijskim i predškolskim ustanovama ispitivanje jezičnih sposobnosti provodi standardiziranim testovima kojima se u kratkom vremenu od svega desetak minuta ili manje može pouzdano ustanoviti je li dijete rizično za razvoj jezičnih teškoća. Takvi se testovi nazivaju testovima probira ili trijaže. Probirni testovi nisu rezervirani samo za probir jezičnih teškoća nego su uobičajeni postupak za rano prepoznavanje teškoća i odstupanja u svim razvojnim područjima prije nego nastupe ozbiljne teškoće. Primjerice, uobičajen je novorođenački probir na gotovo dvadeset bolesti. Kod školske djece sistematskim se pregledima provjeravaju vid, fizički rast i razvoj, krvni tlak, krvna slika i drugo. Uvođenje probira kojim se ispituju jezične sposobnosti kao institucionaliziranog postupka značajno bi se povećalo rano otkrivanje djece rizične za razvoj jezičnih teškoća.

Probirnim se testovima uočavaju pojedinci rizični za razvoj određenih teškoća (UK NSC; UK National Screening Committee, 2005). Takvi se pojedinci nakon probira upućuju u daljnji sustav dijagnostike. Tamo se pomoću dijagnostičkih testova određuje tko od osoba izdvojenih probirnim testom ima određene teškoće, u ovom slučaju jezične teškoće. Ovakav dvostruki sustav provjere, uz uporabu dvaju vrsta testova (probirnih i dijagnostičkih) izrazito je efikasan jer pomoću kratkog probirnog testa izdvaja dio populacije koja se dalje provjerava dijagnostičkim testovima koji su znatno vremenski i organizacijski zahtjevniji. U slučaju jezičnog probira, nakon izdvojenosti dijela populacije uporabom probirnog testa kojim se kratko ispituju sve jezične sastavnice, dijagnostičkim bi se testovima u sklopu logopedске obrade trebala utvrditi ili opovrgnuti prisutnost jezičnih teškoća. Također, s obzirom na to da su dijagnostički testovi precizniji i jedan često obuhvaća samo jednu ili dio jezičnih sastavnica, jezična dijagnostika utvrđuje jezično područje u kojem su simptomi izraženi. Dijete se uključuje u jezičnu terapiju prilagođenu njegovom jezičnom profilu nakon jezične dijagnostike.

Sustavnim provođenjem probira kroz cijelo predškolsko razdoblje, od 3. do 6. godine, rizični čimbenici jezičnih teškoća mogu se rano uočiti, čime se može prevenirati nastanak ili napredovanje teškoća.

Slika 1. Probir i dijagnostika

7.2. Rano prepoznavanje jezičnih teškoća u Hrvatskoj

Logopedi u Hrvatskoj prepoznali su važnost ranog probira jezičnih sposobnosti. Predškolski logopedi redovito u vrtićkim i predškolskim skupinama ispituju jezični status djece. Hrvatska se praksa od praksi u drugim državama razlikuje na dva načina: uporabom nestandardiziranih probirnih testova te postupkom probira u grupi, za razliku od individualnog probira.

Nestandardizirani testovi nisu oblikovani na standardizacijskom uzorku. Provođenje nestandardiziranih postupaka predstavlja neobjektivnu procjenu bez utvrđenih normi i s nepredvidljivom objektivnosti, pouzdanosti i valjanosti procjene, što narušava mogućnost interpretacije rezultata dobivenih ovakvim ispitivanjem. Međutim, zbog nedostatka prikladnih standardiziranih testova, logopedi su prisiljeni izrađivati vlastite neobjektivne probirne materijale. Za razliku od primjerice Velike Britanije koja broji i više desetaka sveobuhvatnih probirnih instrumenata jezičnih sposobnosti za predškolsku dob, u Hrvatskoj postoje svega tri probirna instrumenta: Komunikacijske razvojne ljestvice (KORALJE; Kovačević i sur., 2007) namijenjene su procjeni jezičnih i komunikacijskih sposobnosti u dobi od 8 do 30 mjeseci; Ljestvica za procjenu ranog komunikacijskog i simboličkog razvoja (Cepanec, u pripremi) za dob od 6 do 24 mjeseca; Test za procjenjivanje predvještina čitanja i pisanja (PredČiP test; Kuvač Kraljević i Lenček, 2012) namijenjen je uzrastu od 5;11 godina i više. Iako su sva tri navedena probirna testa standardizirana, nedostaci su im što su usmjereni na dob koja nije u rasponu vrtićke dobi i usmjereni su samo na određeno jezično područje. Nedostaje probirni test koji pokriva razdoblje od treće do šeste godine, a koji je logopedima iz predškolskog sustava najpotrebniji.

Osiguravanje objektivnih postupaka i ispitnih materijala omogućilo bi logopedima u predškolskom sustavu prikladan probir, a tendencija uvođenja obvezne predškolske godine značila bi mogućnost probira sve djece u Hrvatskoj prije polaska u školu. Dakle, nužno je razviti probirni test kojim će se otkrivati jezične teškoće u predškolskoj dobi.

Prije oblikovanja sveobuhvatnog probirnog instrumenta jezičnih sposobnosti u predškolskoj dobi, važno je promisliti o tome može li se taj probir provoditi grupno, a ne pojedinačno, kao što ga u neformalnom (neobjektivnom) obliku provode neki logopedi u našoj sredini. Ako ova metoda skraćuje vrijeme ispitivanja, a pri tome značajno ne narušava kriterije objektivnog probirnog testa, onda je svakako prihvatljiva. I premda do sada ne postoji standardizirani grupni probirni instrument za jezične teškoće u svijetu pa tako ni u Hrvatskoj, u hrvatskoj logopedskoj praksi postoji načelni sustav grupne provjere jezičnih sposobnosti djece u predškolskim ustanovama.

U sklopu projekta *Preduvjeti školskog uspjeha: rano prepoznavanje jezičnih teškoća* (IPA4.1.2.2.02.01.c02) razvijen je test za jezični probir predškolske djece (Kuvač Kraljević i sur., 2015) te su uspoređena dva postupka kontroliranog (objektivnog) jezičnog probira, grupna i individualna.

7.3. Razvoj prvog probirnog testa jezičnih sposobnosti

Za osiguravanje podrške u jezičnom razvoju i obrazovanju, svakom bi se djetetu trebala osigurati mogućnost da bude obuhvaćeno probirom usmjerenim prema ranom otkrivanju jezičnih teškoća. Temelj bi takvog postupka trebao biti probirni test. Nužno je da test, pa tako i probirni test jezičnih sposobnosti, bude standardiziran kako bi svi ispitanici bili podvrgnuti istim uvjetima. To znači da takav tekst omogućuje da se nedvojbeno, objektivno, pouzdano i valjano utvrdi je li neka djetetova sposobnost koja se ispituje prosječna, iznadprosječna ili ispodprosječna s obzirom na populaciju. Standardizirani se testovi dobivaju postupkom standardizacije, a on se sastoji od dva temeljna koraka, predstandardizacije i standardizacije.

Prestandardizacija započinje oblikovanjem predstandardizacijskog testa. Oblikovanje testa složen je proces. Primjerice, kod probirnog jezičnog testa potrebno je ispitati sve jezične sastavnice (o jezičnim sastavnicama vidi 1. poglavlje) u kratkom razdoblju, što znači da je pri odabiru ispitnih čestica potrebno pažljivo odabrati one koje su najinformativnije. Potrebno je znati što se od djeteta očekuje u određenom razdoblju. Ti su podatci ponekad dostupni u znanstvenoj ili stručnoj literaturi, ali često u slučaju manjih jezika oni nisu poznati. U tom je slučaju potrebno provesti predispitivanje da bi se došlo do spoznaja potrebnih za izradu testa. Što je u literaturi dostupno manje podataka o jezičnom razvoju to je veća vjerojatnost da će biti potrebno provesti i više od jednog predstandardizacijskog ispitivanja. Ispitne čestice potrebno je kontrolirati tako da možemo pouzdano reći je li točan ili netočan odgovor rezultat jezičnog znanja (a ne primjerice lošeg slikovnog materijala ili čestotnosti neke riječi). Ako su neke čestice takve da je moguće odabrati više odgovora, potrebno je i netočne odgovore (distraktore) kontrolirati tako da su uvijek u istom odnosu s točnim

odgovorom te da je stupanj odabira različitih distraktora otprilike podjednak. Pri izradi predstandardizacijske inačice testa ti se i drugi čimbenici uzimaju u obzir, ali tek analiza rezultata nakon predstandardizacijskog ispitivanja pokazuje jesu li te pretpostavke bile točne. Nakon provedene analize rezultata predstandardizacijog ispitivanja, može se utvrditi je li neka čestica odgovarajuća za ispitivanje, to jest je li dovoljno informativna i dovoljno pouzdana. Zbog toga u predstandardizacijskoj inačici uvijek ima više ispitnih čestica nego što će ih biti u standardizacijskoj inačici.

Predstandardizacijsko ispitivanje je testiranje relevantnog broja ispitanika na predstandardizacijskoj inačici testa. Relevantni broj ispitanika u pravilu se kreće oko nekoliko stotina ispitanika koji pripadaju skupini koja se budućim testom želi procjenjivati. Primjerice, ako je test namijenjen predškolskom uzrastu, djeca tog uzrasta sačinjavat će predstandardizacijski uzorak. Niti jedan od sudionika predstandardizacijskog ispitivanja ne smije biti uključen u standardizacijsko ispitivanje.

Nakon što se predstandardizacijska inačica testa ispita, statističkom se obradom utvrđuje koja je čestica (ili skup čestica) prikladna za standardizacijsku inačicu. Neke će čestice biti izbačene, neke izmijenjene, a neki zadatci (skupovi čestica) u potpunosti odbačeni. Može doći i do promjene popratnog materijala (npr. slikovni predlošci). Standardizacijska inačica testa može se značajno razlikovati od predstandardizacijske i redovito sadrži manje čestica. No završna inačica testa koja će se tiskati u pravilu je u potpunosti jednaka standardizacijskoj inačici. Standardizacijska inačica testa primjenjuje se na reprezentativnom standardizacijskom uzorku.

Standardizacijski uzorak predstavljaju ispitanici koji su odabrani tako da vjerno reprezentiraju ciljnu populaciju u smanjenom omjeru (Petz i sur., 2005). To znači da, ako želimo standardizirati test za populaciju Republike Hrvatske u rasponu od 4 do 5 godina, naš uzorak mora sličiti djeci Republike Hrvatske od 4 do 5 godina. Konkretno, ukupna populacija i standardizirani uzorak moraju sadržavati jednake ili slične omjere muških i ženskih ispitanika, djece različitog socioekonomskog statusa, djece prema hrvatskim regijama i slično. Što se više takvih kriterija zadovolji, to u većoj mjeri standardizacijski uzorak predstavlja ciljnu populaciju, to jest reprezentativniji je. Izrada standardizacijskog uzorka obično započinje dohvaćanjem podataka nekog službenog dokumenta, primjerice popisa stanovništva. Na temelju popisa stanovništva odrede se karakteristike ciljne populacije (omjer po spolu, socioekonomskom statusu, regiji...), a zatim se odredi koliko će osoba biti uključeno u standardizacijski uzorak prema određenim kriterijima i omjerima.

Na temelju rezultata standardizacijskog uzorka na testu izrađuje se bodovni okvir koji se naziva normom. Norme prikazuju prosjek izvedbe ispitane grupe te distribuciju rezultata oko prosjeka (Petz i sur., 2005). Kad nakon izrade normi ispitujemo pojedinca, usporedbom rezultata s normama možemo dobiti standardni rezultat koji nam kazuje je li taj pojedinac po svojim rezultatima

prosječan, ispodprosječan ili iznadprosječan. Ako je standardizacijski uzorak podijeljen na više skupina po dobi, pojedinca ćemo prvo svrstati u odgovarajuću skupinu i tada usporediti njegov rezultat s rezultatom skupine te odrediti je li on prosječan, ispodprosječan ili iznadprosječan za svoju dob.

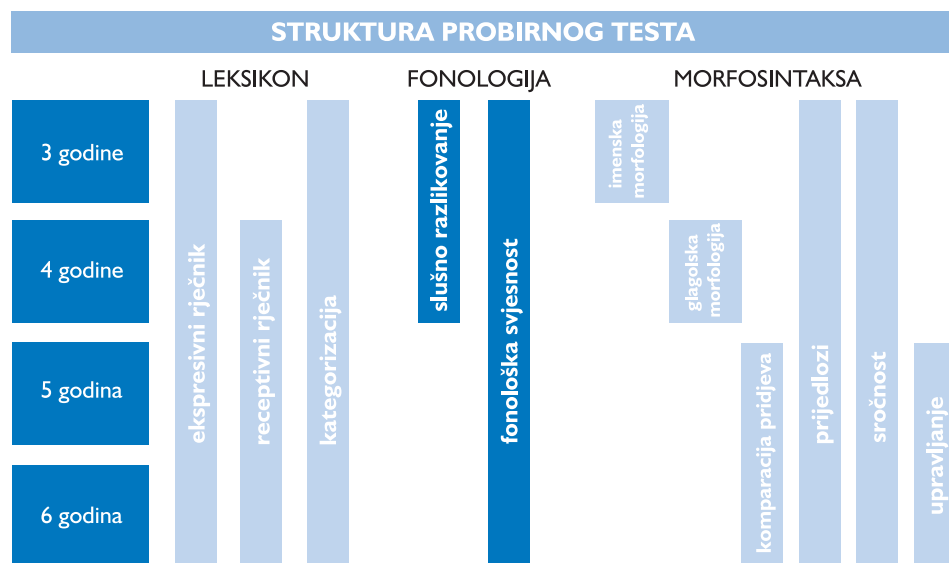
Slika 2. Postupak standardizacije testa

Probirni instrument treba zadovoljiti kriterije za brzu provedbu ispitivanja, kao i kriterij sveobuhvatnosti (Sturner i sur., 1994). Vremenska ekonomičnost omogućuje uporabu instrumenta za sustavna ispitivanja većeg uzorka djece, čime je omogućena upotreba instrumenta u primarnoj zdravstvenoj zaštiti za prevenciju teškoća. Probirni instrumenti variraju u vremenu potrebnom za provođenje od 5 do 30 minuta i duže. Sve preporuke slažu se o nužnosti čim kraćeg vremena probira jer se provođenjem probira duljim od 30 minuta gubi brzina procjene i mogućnosti prijeko potrebnog ispitivanja većih uzoraka (Sturner i sur., 1994). Sveobuhvatnost probirnog instrumenta odnosi se na širinu jezičnog područja koje test svojom procjenom obuhvaća. Da bi test bio primjenjiv kao probirni instrument, poželjno je da obuhvati što više jezičnih sastavnica jer je u suprotnom moguće da se teškoća u neispitanim jezičnim područjima previdi te da se dijete ne uključi u daljnu intervenciju. Naime, jezične se sastavnice razvijaju u određenoj ovisnosti jedna o drugoj, no ponekad je moguće da dijete ima dobro razvijen rječnik, ali kasni u usvajanju morfosintakse.

Na temelju predstandardizacijskog ispitivanja razvijena je standardizacijska inačica testa za rano prepoznavanje jezičnih teškoća. Rezultati prikupljeni ispitivanjem 914 predškolske djece omogućili su čišćenje predstandardizacijske

inačice od metrijski nezadovoljavajućih čestica, čime se osigurala visoka unutarnja pouzdanost testova, kao i diskriminativna valjanost zadataka. Na temelju dobivenih analiza oblikovana je i standardizirana konačna inačica individualnog instrumenta za ispitivanje jezičnih sposobnosti predškolske djece za hrvatsko govorno područje, što je ujedno i prvi ovakav instrument u Hrvatskoj. Analizom dobivenih normi utvrđeno je da predstandardizacijski test za individualni probir jezičnih sposobnosti, uzevši u obzir šire granice prosjeka, u rizičnu skupinu za jezične teškoće svrstava oko 11,93% djece kasnije predškolske dobi (pet i šest godina). Djecu koja su probirom prepoznata kao rizična za jezične teškoće potrebno je dodatno procijeniti detaljnijim dijagnostičkim testovima te ih sukladno tome uputiti u logopedski tretman.

U konačnici je na stratificiranom uzorku od 822 djece predškolske dobi razvijena i standardizirana inačica testa koja se sastoji od forme za četiri kronološke dobi: 3;0 do 3;11, 4;0 do 4;11, 5;0 do 5;11 i 6;0 do 6;6. Sve četiri inačice testa obuhvaćaju zadatke za provjeru leksikona, fonologije, morfologije te sintakse. Struktura kategorija unutar svake jezične sastavnice razlikuje se s obzirom na kronološku dob. Kronološkoj su dobi prilagođene i potkategorije te ispitne čestice unutar potkategorija.

Slika 3. Struktura Probirnog testa jezičnih sposobnosti

7.4. Individualno ili grupno ispitivanje

Jedna je od glavnih odrednica probirnog instrumenta brzina provođenja (Sturner i sur., 1994) jer je vrlo važno da se u što kraćem vremenu dobiju pouzdani rezultati o djeci visoko rizičnoj za razvoj jezičnih odstupanja. U nastojanju da se skрати vrijeme potrebno za provođenje probirnog testa inzistira se na što manjem broju ispitnih čestica te što kraćim i jednostavnijim zadacima koji isključuju složeni ispitni materijal i duge upute. Treba imati na umu da smanjivanje broja zadataka u testu te nedovoljno jasna uputa s premalo primjera narušavaju metrijske karakteristike testa. I premda je uporaba metrijski zadovoljavajućih probirnih instrumenata jedini donekle siguran način za izdvajanje rizičnih pojedinaca iz populacije, u praksi se probir često ne provodi uz ove uvjete. Naime, da bi ispitili i provjerili što veći broj djece u što kraćem roku, logopedi u predškolskim ustanovama pribjegavaju nekom obliku grupnog probira za jezične sposobnosti. Za ovakav probir logopedi upotrebljavaju samostalno oblikovane zadatke, materijale i ispitivačke metode, a dobivene rezultate interpretiraju oslanjajući se na osobno iskustvo i znanje.

Grupni oblik probira jezičnih sposobnosti čini se kao izvrsna metoda jer omogućuje ispitivanje više djece istovremeno pa su ispitivanja većeg uzorka djece mnogo jednostavnija i lakše izvediva. No ako govorimo o objektivnom probiru s kontroliranim metrijskim karakteristikama i s pouzdanim rezultatima, treba uzeti u obzir ograničenja grupnog probira jezičnih sposobnosti.

S obzirom na to da se grupni probir provodi na predškolskom uzrastu djece, ispitivanje je moguće samo usmenim putem. To bi značilo da ispitivač unutar grupe mora svakom djetetu usmeno postaviti istovrsna pitanja. Naravno, ta pitanja ne mogu biti jednaka zbog uvjeta ispitivanja u skupini. To znači da moraju postojati paralelni oblici svake ispitne čestice kako bi sva djeca bila podvrgnuta istim uvjetima ispitivanja i kako bi kod svakog djeteta probirom bile obuhvaćene iste jezične sastavnice na jednak način. Primjerice, ako jedno dijete ispitujemo razumijevanje semantički uskog i jednoznačnog glagola visoke čestotnosti i kontroliranih morfoloških osobina (pripadnost određenoj glagolskoj vrsti), morat ćemo pronaći još toliko takvih glagola koliko ima djece u skupini. Pri tome paralelne čestice nikada ne mogu biti potpuno istovrsne. U našem primjeru, glagoli će se uvijek barem malo razlikovati po čestotnosti ili po nekoj od drugih karakteristika. Dakle, potrebno je oblikovati onoliko paralelnih formi testa koliko ima djece u grupi, a unaprijed smo svjesni da su te paralelne forme samo slične, a ne i jednake te da ispitanike stavljamo u različite ispitne situacije.

Primjer ispitivanja čestice imenske morfologije

INDIVIDUALNO	GRUPNO
OSNOVNA ČESTICA <i>Ovo je slon.</i> <i>Ovo su _____.</i> Odgovor: <i>slonovi</i>	PARALELNA ČESTICA 1 <i>Ovo je stol.</i> <i>Ovo su _____.</i> Odgovor: <i>stolovi</i>
Kriteriji odabira imenice: - imenica muškog roda - može biti prikazana slikom - visoko čestotna u tri različita izvora čestotnosti (uključujući i Hrvatski korpus dječjeg jezika) - morfološki podjednako složene (proširene dugom množinom, ali bez drugih morfološki uvjetovanih alternacija fonema, na primjer, bez prijelasa)	PARALELNA ČESTICA 2 <i>Ovo je lav.</i> <i>Ovo su _____.</i> Odgovor: <i>lavovi</i>
	PARALELNA ČESTICA 3 ...
	- teško se pronalaze imenice koje odgovaraju prema svim kriterijima - obično se razlikuju ili u čestotnosti (na primjer, <i>zid</i>) ili u morfolškoj složenosti (na primjer, <i>puž</i>)

Slika 4. Primjer formiranja paralelnih ispitnih čestica

Grupno ispitivanje podrazumijeva i posebne uvjete u kojima je ispitivač zadužen za održavanje discipline i dinamike grupe te za ispitivanje svakog djeteta i bilježenje odgovora. Izuzetno je teško održati disciplinu grupe djece predškolske dobi i spriječiti ih u ometanju drugih članova grupe tijekom ispitivanja. Prisutna interakcija među ispitanicima može stvoriti nelagodu pojedinih ispitanika ili utjecati na odgovore pa odgovori prvih ispitanika utječu na odgovore ispitanika koji odgovaraju nakon njih. Navedena ograničenja dovode u pitanje početnu ideju o uštedi vremena grupnim ispitivanjem, ispravnosti uporabe ovakve vrste probira, kao i mogućnostima konstruiranja pouzdane i valjane forme grupnog probirnog instrumenta.

Individualni jezični probir omogućuje ispitivaču da obrati pažnju na koncentraciju ispitanika i brzinu rješavanja zadataka, što je vrlo važno za dobivanje važnih rezultata (Gilman, 2006). Individualno ispitivanje sprječava interferenciju odgovora među ispitanicima, koja je problem grupnog ispitivanja. Može smanjiti razinu nelagode i straha ako ih dijete osjeti pri ispitivanju. Ispitivač može prilagoditi okruženje u kojem se ispituje potrebama djeteta (pojačati osvjetljenje, maknuti iz vidokrug predmete koji smetaju i slično). Individualno ispitivanje omogućuje

ispitivaču da se svakom djetetu prilagodi te ispitivač ima dovoljno vremena da precizno zabilježi sve djetetove odgovore (Gilman, 2006). Potrebna je samo jedna forma testa za svu djecu određene dobi čime se izjednačavaju uvjeti ispitivanja za sve ispitanike te se pojačavaju metrijske karakteristike testa. Negativne strane individualnog probira odnose se uglavnom na količinu vremena potrebnog za ispitivanje većeg uzorka djece. Čini se kako bi individualno ispitivanje trajalo mnogo duže od grupnog ispitivanja, no uzme li se u obzir da je u objektivnom usmenom grupnom ispitivanju potrebno svu djecu ispitati na svim zadacima probirnog instrumenta dolazi se do zaključka da je grupno ispitivanje jednostavno multiplicirano individualno ispitivanje s brojnim vanjskim utjecajima na konačan rezultat testa, a koji dodatno produljuju vrijeme provedbe testa.

Da bi test bio upotrebljiv u punom smislu, treba biti standardiziran te zadovoljavati visoke kriterije konstrukcije i upotrebe mjernih instrumenata. Jedino je tako moguće uspoređivati rezultate koje različiti ispitanici na probirnom testu postižu te s visokim stupnjem sigurnosti tvrditi da postoji rizik za jezične teškoće. Grupni postupci koji se ne pridržavaju ovih kriterija ne mogu jamčiti pouzdanost te ne pružaju svoj djeci jednake uvjete ispitivanja, što ih čini neobjektivnim sredstvima procjene. S druge strane, grupni postupci koji se temelje na kriterijima metrijskih karakteristika i standardizacije nužno se sastoje od paralelnih formi, što pak narušava metrijske karakteristike testa te su ovisni o dinamici skupine (od čimbenika buke, interakcije, sve do karakteristika funkcioniranja u skupini).

U sklopu projekta Preduvjeti školskog uspjeha: rano prepoznavanje jezičnih teškoća (IPA4.1.2.2.02.01.c02) u fazi predstandardizacijskog ispitivanja razvijeni su individualni i grupni probirni instrumenti za ispitivanje jezičnih sposobnosti čije su psihometrijske vrijednosti provjerene na stratificiranom uzorku od 914 predškolske djece u dobi od 5 i 6 godina. Rezultati usporedbe pokazali su da individualni probirni instrument ima bolja metrijska obilježja od grupnog, čime se osiguravaju pouzdaniji rezultati ispitivanja (Olujić i sur., 2014). Istovremeno, da bi se omogućilo grupno ispitivanje u razumnom vremenskom razdoblju s obzirom na dob ispitanika (do 45 minuta), bilo je nužno smanjiti broj ispitnih čestica po pojedincu. Bez obzira na to, razdoblje ispitivanja po pojedincu u grupi nije znatno odstupalo od pojedinačnog ispitivanja. Dakle, čak i kada se vrlo kontrolirano izradi metrijski provjeren test grupnog probira, ta metoda i dalje nema dovoljno dobre metrijske karakteristike kakve ima individualni probirni test. Zaključuje se da je pouzdanije i valjanije rabiti standardizirani individualni nego grupni probirni instrument.

Usporedba individualnog i grupnog ispitivanja	
INDIVIDUALNO	GRUPNO
POUZDANOST (Crombach alfa) 0,86 (izvrsna pouzdanost)	POUZDANOST (Crombach alfa) 0,74 (izvrsna pouzdanost)
BROJ ČESTICA PO ISPITANIKU 61	BROJ ČESTICA PO ISPITANIKU 24
PROSJEČNO VRIJEME ISPITIVANJA 7 - 10 min. po ispitaniku	PROSJEČNO VRIJEME ISPITIVANJA 35 - 45 min. po grupi (6 ispitanika)
PROSJEČNO POTREBNO VRIJEME PAŽNJE 7 - 10 min.	PROSJEČNO POTREBNO VRIJEME PAŽNJE 35 - 45 min.
POTREBNO INAČICA TESTA 1	POTREBNO INAČICA TESTA 6
VANJSKI OMETAČI PAŽNJE nema interferencije odgovora, pažnje i koncentracije	VANJSKI OMETAČI PAŽNJE interferencije odgovora, pažnje i koncentracije
ZADATCI ISPITIVAČA u ispitivanju jedan na jedan posvećuje se individualnim potrebama svakog djeteta	ZADATCI ISPITIVAČA održava disciplinu i dinamiku grupe, provodi testiranje, bilježi odgovore šestoro djece

Slika 5. Prikaz usporedbe karakteristika grupnog i individualnog testa

7.5. Zaključna crtica

Logopedi u nedostatku standardiziranih probirnih testova sastavljaju vlastite protokole i materijale da bi izdvojili rizičnu djecu. Svaki logoped to čini najbolje što zna i može oslanjajući se na svoje znanje, iskustvo i resurse. Međutim, to znači da svako dijete obuhvaćeno probirom prolazi kroz različiti sustav ispitivanja u odnosu na sadržaj i uvjete ispitivanja te kriterije odabira. Primjerice, tijekom probira kod jednog logopeda jedno dijete može biti izloženo složenijim zadatcima, a drugo kod drugog logopeda jednostavnijim ili jedan logoped može imati strože kriterije odabira, a drugi blaže. Bez sustavne metrijske provjere nemoguće je procijeniti valjanost i točnost takvog načina prepoznavanja djece rizične za jezične teškoće.

Standardizirani probirni test stavlja svako dijete u svakoj ustanovi u svakom dijelu Hrvatske u podjednaku ispitnu situaciju te mu omogućuje iste uvjete procjene. Logopedima su na taj način dostupni objektivni kriteriji procjene pa odluku o izdvajanju djeteta mogu donijeti s većom sigurnošću i pouzdanošću. Standardizirani probirni test omogućuje svim sudionicima u probiru, i ispitanicima i logopedima, bolje i preciznije uvjete ispitivanja, a to je ono čemu bi se pri bilo kakvoj vrsti procjene trebalo težiti.

LITERATURA

- Aitchison, J. (2003) *Words in the mind. An introduction to the mental lexicon*. Oxford: Blackwell.
- Akmajian, A., Demeres, R. A., Farmer, A. K., Harnish, R. M. (1997) *Linguistics: An Introduction to Language and Communication*. Cambridge: The MIT Press.
- Američko psihijatrijsko udruženje, APU (2014) *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, DSM-V*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Anglin, J. M. (1993) Vocabulary development: a morphological analysis. *Monograph of the Society for Research in Child Development*, 58(10). 1-186.
- Anić Kuhar, K., Blaži, D., Butorac, Ž., Cvijanović, K., Horvatić, S., Kovačić, M., Kudek Mirošević, J., Ljubić, M., Matok, D., Pribanić, Lj., Špoljarec, M. (2007) *Upute za vanjsko vrjednovanje obrazovnih postignuća učenika s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u osnovnim školama*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
- Anthony, J. L., Francis, D. J. (2005) Development of Phonological Awareness. *Current Directions in Psychological Science*, 14(5). 255-259.
- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, S., Zečević, V., Znika, M. (2005) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Baron-Cohen, S., Scott, F. J., Allison, C., Williams, J., Bolton, P., Matthews, F. E., Brayne, C. (2009) Prevalence of autism-spectrum conditions: UK school-based population study. *British Journal of Psychiatry*, 194. 500-509.
- Barrett, M. D. (1995) Early lexical development. U: P. Fletcher, B. MacWhinney (ur.) *The handbook of child language*. Malden, MA: Blackwell Publishers. 211-241.
- Bates, E. (1976) *Language and context: The acquisition of pragmatics*. New York: Academic Press.
- Bates, E., Devescovi, A., Wulfeck, B. (2001) Psycholinguistics: A Cross-Language Perspective. *Annual Review of Psychology*, 52. 369-396.
- Bauman-Waengler, J. (2000) *Articulation and phonological impairments: A clinical focus*. Boston: Allyn & Bacon.

Beck, I. L., McKeown, M. G., Kucan, L. (2002) *Bringing words to life: Robust Vocabulary Instruction*. New York: The Guilford Press.

Berko, J. (1958) The child's learning of english morphology. *Word*, 14. 150-177.

Berman, R. A. (2007) Developing language knowledge and language use across adolescence. U: R. A. Berman (ur.) *Language Development across Childhood and Adolescence: Psycholinguistic and Crosslinguistic Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. 347-367.

Berman, R. A. (2004) Between emergence and mastery: The long developmental route of language acquisition. U: R. A. Berman (ur.) *Language Development across Childhood and Adolescence: Psycholinguistic and Crosslinguistic Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. 9-34.

Bernstein, B. (1979) *Jezik i društvene klase*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.

Berry, M. F. (1969) *Language disorders of children: The bases and diagnoses*. New York: Appleton Century Crofts.

Bialystok, E. (1992) Symbolic representation of letters and numbers. *Cognitive development*, 7(3). 306-310.

Biemiller, A. (2003) Vocabulary: Needed if More Children are to Read Well. *Reading Psychology*, 24. 323-334.

Bishop, D. V. M., Kuvač Kraljević, J., Hržica, G., Kovačević, M., Kologranić Belić, L. (2014) *Test razumijevanja gramatike (TROG-2: HR)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Blaži, D. (2011) *Artikulacijsko-fonološki poremećaji* (sveučilišna skripta). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Blaži, D., Opačak, I. (2010) Teorijski prikaz dječje govorne apraksije i ostalih jezično-govornih poremećaja na temelju diferencijalno-dijagnostičkih parametara. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47(1). 49-63.

Blaži, D., Arapović, D. (2003) Artikulacijski nasuprot fonološkom poremećaju. *Govor XX(1-2)*. 27-38.

Blaži, D., Vancaš, M., Kovačević, M. (2001) Glagolska i imenska morfologija u ranom usvajanju hrvatskog jezika. U: D. Sesar, I. Vidović Bolt (ur.) *Zbornik radova II. slavističkoga kongresa*. Zagreb: Filozofski fakultet, Hrvatsko filološko društvo. 341-348.

Bloom, P., Keil, F. C. (2001) Thinking through language. *Mind & Language*, 16(4). 351-367.

Blum-Kulka, S. (2004) The role of peer interaction in later pragmatic development: The case of speech representation. U: R. A. Berman (ur.) *Language Development across Childhood and Adolescence: Psycholinguistic and Crosslinguistic Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. 191-211.

Botting, N. (2002) Narrative as a tool for the assessment of linguistic and pragmatic impairments. *Child Language Teaching and Therapy*, 18(1). 1-21.

Boyle, J., McCartney, E., Forbes, J., O'Hare, A. (2007) *Language therapy manual: health technology assessment*. Glasgow: University of Strathclyde.

Brown, R. (1973) *A first language: the early stages*. Cambridge: Harvard University Press.

Burden, V., Scott, C. M. Forge, J., Goodyer, I. (1996) The Cambridge Language and Speech Project (CLASP). I. Detection of language difficulties at 36 to 39 months. *Developmental Medicine and Child Neurology*, 38. 613-31.

Campbell, R. (2013) Exploring key literacy learning: own name and alphabet. U: L. Miller, R. Drury, R. Campbell (ur.) *Exploring Issues in Early Years Education and Care*. New York: David Fulton Publishers. 19-27.

Caravolas, M., Lervåg, A., Defior, S., Seidlová Málková, G., Hulme, C. (2013) Different patterns, but equivalent predictors, of growth in reading in consistent and inconsistent orthographies. *Psychological Science*, 24(8). 1398-1407.

Carpenter, B., Blackburn, C., Egerton, J. (2009) Introduction. U: B. Carpenter, J. Schloesser, J. Egerton (ur.) *European Developments in Early Childhood Intervention*. Eurlayid - the European Association on Early Intervention, Eurlayid/EAECI.

Carpentieri, J., Fairfax-Cholmeley, K., Litster, J., Vorhaus, J. (2011) *Family literacy in Europe: using parental support initiatives to enhance early literacy development*. London: NRDC, Institute of Education.

Caulfield, R. (2002) Babytalk: Developmental Precourses to Speech. *Early Childhood Education Journal*, 30(1). 59-62.

Cepanec, M. (u pripremi) *Ljestvica za procjenu ranog komunikacijskog i simboličkog razvoja- razvojni profil*. Zagreb.

Chomsky, C. (1969) *The Acquisition of Syntax in Children From 5 to 10*. Cambridge: MIT Press.

Cohen, L., Chehimi, S. (2010) The Imperative for Primary Prevention. U: L. Cohen, V. Chavez, S. Chehimi (ur.) *Prevention is primary: Strategies for community wellbeing*. San Francisco: Jossey-Bass & ALPHA. 3-31.

Conti-Ramsden, G., Durkin, K. (2008) Language and independence in adolescents with and without a history of specific language impairment (SLI). *Journal of Speech Language Hearing Research*, 51(1). 70-83.

Craig, A., Hancock, K., Tran, Y., Craig, M., Peters, K. (2002) Epidemiology of stuttering in the communication across the entire life span. *Journal of Speech Language Hearing Research*, 45. 1097-1105.

Cvetko, J. (2004) Rana intervencija unutar obitelji za djecu s autizmom. *Autizam*, 1(24). 19-25.

Darwin, C. (1877) *A Biographical Sketch of an Infant*. *Mind*, 2. 285–294.

De Moor, J. M. H., Van Waesberghe, B. T. M., Hosman, J. B. L., Jaeken, D., Miedema, S. (1993) Early intervention for children with developmental disabilities: manifesto of the Eurlayd working party. *International Journal of Rehabilitation Research*, 16(1). 23-32.

Dhillon, R. (2010) Examining the 'Noun Bias': A Structural Approach. *Working Papers in Linguistics*, 16(1). 51-60.

Dickinson, D. K., McCabe A. (2001) Bringing it all together: The multiple origins, skills, and environmental supports of early literacy. *Learning Disabilities Research & Practice*, 16(4). 186-202.

Dockrell, J. E., Messer, D. (2004) Lexical acquisition in the early school years. U: R. A. Berman (ur.) *Language Development across Childhood and Adolescence: Psycholinguistic and Crosslinguistic Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. 35-53.

Dressler, W. U., Karpf, A. (1995) The Theoretical Relevance of Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. U: G. Booij, J. van Marle, (ur.) *Yearbook of Morphology*. Netherlands: Springer Science. 99-122.

Dunn, L. M., Dunn, L. M., Kovačević, M., Padovan, N., Hržica, G., Kuvač Kraljević, J., Mustapić, M., Dobravac, G., Palmović, M. (2010) *Peabody slikovni test rječnika - PPVT-III-HR*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Đuran Sokač, I. (2012) Individualizirani odgojno-obrazovni programi u redovnim predškolskim ustanovama. Specijalistički rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Ellis, N. (2008) Implicit and Explicit Knowledge about Language. U: J. Cenoz, N. Hornberger (ur.) *Encyclopedia of language and education: Knowledge about Language*. New York: Springer. 119-133.

Ellis, E. M., Thal, D. J. (2008) Early language delay and risk for language impairment. *Perspectives on Language Learning and Education*, 15(3). 93-100.

Erdeljac, V. (2009) *Mentalni leksikon: modeli i činjenice*. Zagreb: Ibis grafika.

Ervin-Tripp, S. M., Slobin, D. I. (1966) Psycholinguistics. *Annual Review of Psychology*, 17. 435-474.

Farago, E., Arapović, D., Heđever, M. (1998) Phonological-articulation disorders in Croatian children. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34 (2). 165-181.

Fletcher, P., Reese, E. (2005) Picture book reading with young children: a conceptual framework. *Developmental Review*, 25(1). 64-103.

Gilman, R. (2006) *Individual vs. Group Administered Tests*. <http://www.education.com/reference/article/individual-vs-group-administered-tests/#B> (1.7.2014.)

Gombert, J. E. (1992) *Metalinguistic development*. Chicago: The University Chicago Press.

Góral-Pórola, J., Tarkowski, Z. (2014) Cluttering: A Multifaceted Communication Disorder. *Perspectives on Global Issues in Communication Sciences and Related Disorders*, 4. 63-67.

Goswami, U. (2002) In the beginning was the rhyme? A reflection on Hulme, Hatcher, Nation, Brown, Adams & Stuart. *Journal of Experimental Child Psychology*, 82. 47-57.

Habib, M. (2000) The neurological basis of developmental dyslexia: An overview and working hypothesis. *Brain*, 123(12). 2373-2399.

Harley, T. (2003) *The Psychology of Language: From Data to Theory*. New York: Psychology Press.

Harris, C. L. (2003) *Language and cognition. Encyclopedia of Cognitive Science*. London: MacMillan. <http://www.bu.edu/psych/charris/papers/Encyclopedia.pdf> (20.8.2014.).

Haynes, W. O., Pindzola, R. H. (2004) *Diagnosis And Evaluation In Speech Pathology*. Boston: Allyn & Bacon.

Hedge, M. N. (2006) *A Coursebook on Aphasia and Other Neurogenic Language Disorders*. Canada: Delmar Cengage Learning.

Hržica, G., Lice, K. (2013) Morfološke pogreške u uzorcima govornog jezika djece urednog jezičnog razvoja i djece s posebnim jezičnim teškoćama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 4(1). 65-77.

Hržica, G., Ordulj, A. (2013) Dvočlane glagolske konstrukcije u usvajanju hrvatskoga jezika. *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39(2). 433-456.

Hržica, G. (2012) Daj mi to napisaj: preopćavanja glagolske osnove u usvajanju hrvatskog jezika. *Suvremena lingvistika*, 38(74). 189-208.

Hržica, G. (2011) Pojavljivanje morfoloških kategorija i sintaktičkih obrazaca glagola u usvajanju hrvatskog jezika. Kvalifikacijski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za lingvistiku.

Ingemarsson, M., Ovstebo Grini, B. (2009) *Language Intervention in Daily Life: The Karlstad model of Language Learning*. U: B. Carpenter, J., Schloesser, J. Egerton, (ur.) *European Developments in Early Childhood Intervention*. Eurlayd – the European Association on Early Intervention, Eurlayd/EAECI. 69-90.

Ivšac Pavliša, J., Lenček, M. (2011) Fonološke vještine i fonološko pamćenje: neke razlike između djece urednoga jezičnoga razvoja, djece s perinatalnim oštećenjem mozga i djece s posebnim jezičnim teškoćama kao temeljni prediktor čitanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47(1). 1-16.

Jelaska, Z. (2004) *Fonološki opisi hrvatskoga jezika: glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Jelaska, Z., Kovačević, M. (2001) Odnos glagola i imenica u ranome jezičnome razvoju. U: D. Sesar, I. Vidović Bolt, (ur.) *Zbornik radova II. slavističkoga kongresa*. Zagreb: Filozofski fakultet, Hrvatsko filološko društvo. 441-452.

Johnson, N., Moffatt, J., Smith, J., White, C. (2012) *A Guide to Early Intervention Group Therapy*. Maple Ridge: Ridge Meadows Child Development Centre Society.

Justice, L. M., Ezell, H. K. (2001) Word and print awareness in 4-year-old children. *Child Language Teaching and Therapy*, 17 (3). 207-225.

Karmiloff, K., Karmiloff-Smith, A. (2003) *Everything your baby would ask if only he/she could talk*. London: Cassell/Ward Lock.

Karmiloff-Smith, A. (1986) Some fundamental aspects of language development after age 5. U: P. Fletcher, M. Garman, (ur.) *Language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 455-474.

Kavkler, M., Magajna, L., Košak Babuder, M., Zemljak, B., Janželj, L., Andrejčić, M. (2011) *Disleksija-vodič za samostalno učenje studenata i učenika*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. (Lenček, M. urednica hrvatskog izdanja).

Kohnert, K., Windsor, J., Ebert, K. D. (2009) Primary or “specific” language impairment and children learning a second language. *Brain and Language*, 109(2-3). 101-111.

Kovačević, M., Palmović, M., Hržica, G. (2009) The Acquisition of Case, Number and Gender in Croatian. U: U. Stephany, M. Voeikova (ur.) *Development of Nominal Inflection in First Language Acquisition: A Cross-Linguistic Perspective*. Berlin: Mouton De Gruyter. 153-177.

Kovačević, M. (2008) Language awareness in first language acquisition. U: J. Cenoz, N. Hornberger (ur.) *Encyclopedia of language and education: Knowledge about Language*. New York: Springer. 105-117.

Kovačević, M., Jelaska, Z., Kuvač, J., Cepanec, M. (2007) Komunikacijske razvojne ljestvice (KORALJE). Jastrebarsko: Naklada Slap.

Kovačević, M., Kuvač, J. (2004) Jezik udžbenika i jezik djeteta: razumiju li se oni? U: R. Bacalja, (ur.) *Dijete, odgojitelj i učitelj: zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa s međunarodnom suradnjom*. Zadar: Sveučilište u Zadru. 93-101.

Kovačević, M. (2002) Hrvatski korpus dječjeg jezika. <http://chilides.psy.cmu.edu> (18.8.2014.)

Kuhn, P. K., Tsao, F.-M., Liu, H.-M. (2003) Foreign-language experience in infancy: Effects of short-term exposure and social interaction on phonetic learning. *Proceedings of the National Academy of Science of the United States of America*, PNAS 100(15). 9096–9101.

Kuvač Kraljević, Lenček, M., Matešić, K. (u tisku) Fonološka svjesnost i pismo: pokazatelji rane pismenosti u hrvatskome.

Kuvač Kraljević, J., Hržica, G., Kologranić Belić, L., Padovan, N., Peretić, M., Matić, A., Olujić, M., Srebačić, I. (2015) *Probirni test jezičnih sposobnosti*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Kuvač Kraljević, J., Lenček, M. (2012) *Test za procjenjivanje predvještina čitanja i pisanja (PredČiP)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Kuvač Kraljević J., Palmović, M. (2011) Spatial and temporal measurements of eye movement in children with dyslexia: individual differences. *Collegium Antropologicum*, 35(1). 191-198.

Kuvač, J. (2007) Usvajanje prvoga jezika: uredan jezični razvoj. U: Cvikić, L. (ur.) *Poučavanje hrvatskoga kao nematerinskoga jezika u predškoli i školi s posebnim osvrtom na poučavanje govornika bajaškoga romskoga*. Zagreb: Profil International. 49-54.

Kuvač, J. (2004) Jezik i spoznaja u ranom dječjem pripovijedanju. Magistarski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

Law, J., Lee, W., Roulstone, S., Wren, Y., Zeng, B., Lindsay, G. (2012) "What works": *Intercentions for children and young people with speech, language and communication needs*. London: Department for Education.

Law, J., Garrett, Z., Nye, C. (2010) Speech and language therapy interventions for children with primary speech and language delay or disorder (Review). *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 5. 1-79.

Law, J., Boyle J., Harris F., Harkness A., Nye, C. (1998) Screening for speech and language delay: A systematic review of the literature. *Health Technology Assessment*, 2(9). 1-184.

Lenček, M., Blaži, D., Ivšac, J. (2007) Specifične teškoće učenja: osvrt na probleme u jeziku, čitanju i pisanju. *Magistra ladertina*, 2(2). 107-121.

Lenneberg, E. H. (1967) *Biological Foundations of Language*. New York: Wiley.

Leonard, L. (1998) *Children with Specific Language Impairment*. Cambridge: MIT Press.

Lewis, V., Boucher J., Lupton, L., Watson, S. (2000) Relations between symbolic play, functional play, verbal and non-verbal ability in young children. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 35. 117-127.

Lonigan, C. J., Farver, J. M., Phillips, B. M., Clancy-Menchetti, J. (2011) Promoting the development of preschool children's emergent literacy skills: a randomized evaluation of a literacy-focused curriculum and two professional development models. *Reading and Writing*, 24(3). 305-337.

Lyytinen, H., Aro, M., Holopainen, L., Leiwo, M., Lyytinen, P., Tolvanen, A. (2006) Children's Language Development and Reading Acquisition in Highly Transparent Orthography. U: R. M. Joshi, P. G. Aaron (ur.) *Handbook of orthography and literacy*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates. 47-62.

Ljubešić, M. (2012) Rana intervencija kod komunikacijskih i jezično-govornih odstupanja. *Paediatrica Croatica*, 56. 202-206.

Ljubešić, M., Cepanec, M. (2012) Rana komunikacija: u čemu je tajna? *Logopedija*, 3(1). 35-45.

Ljubešić, M. (2009) Croatian Perspective on Early Childhood Intervention: being a parent. U: Carpenter, B., Schloesser, J., Egerton, J. (ur.) *European Developments in Early Childhood Intervention*. http://www.eurlyaid.eu/docs/eaei_eci_development_eng.pdf.

Macnamara, J. (1984) *Names for Things: A Study of Human Learning*. Cambridge: MIT Press.

MacWhinney, B. (2001) First Language Acquisition. U: M. Aronoff, J. Rees-Miller (ur.) *The Handbook of Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishers. 466-488.

Maital, S. L., Dromi, E., Sagi, A., Bornstein, M. H. (2000) The Hebrew Communicative Development Inventory: language specific properties and cross-linguistic generalizations. *Journal of Child Language*, 27. 43-67.

Matić, A. (2014) Prikaz Pilot Programa grupne jezične terapije. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet.

McGinty, A. S., Sofka, A., Sutton, M., Justice, L. (2006) Fostering print awareness through interactive shared reading. U: A. Van Kleeck, L. Justice (ur.) *Sharing books and stories to promote language and literacy*. San Diego, CA: Plural Publishing. 77-119.

McKenna, M. C., Stahl, S. A. (2003) *Assessment for Reading Instruction*. New York: The Guilford Press.

McLaughlin, M. R. (2011) Speech and language delay in children. *American family physician*, 83(10). 1183-1188.

McNeill, D. (1970) *The acquisition of language. The study of developmental psycholinguistics*. New York: Harper and Row.

Menn, L., Stoel-Gammon, C. (1995) Phonological Development. U: P. Fletcher, B. MacWhinney (ur.) *The Handbook of Child Language*. Oxford: Blackwell Publishers. 335-360.

Mićanović, K. (2006) *Hrvatski s naglaskom: standard i jezični varijeteti*. Zagreb: Disput.

Mikas, D., Roudi, B. (2012) Socijalizacija djece s teškoćama u razvoju u ustanovama predškolskog odgoja. *Paediatrica Croatica*, 56 (1). 207-214.

Nelson, H. D., Nygren, P., Walker, M., Nye, C. (2006) Screening for Speech and language delay in Preschool Children: Systematic Evidence Review for the US Preventive Services Task Force. *Pediatrics*, 117. 298-319.

Nicholas, J. S., Carpenter, L. A., King, L. B., Jenner, W., Charles, J. M. (2009) Autism spectrum disorders in preschool-aged children: Prevalence and comparison to a school-aged population. *Annals of Epidemiology*, 19. 808-814.

Nippold, M. A. (2009) School-age children talk about chess: Does knowledge drive syntactic complexity? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 52. 856-871.

Nippold, M. A., Mansfield, T. C., Billow, J. L., Tomblin, J. B. (2009) Syntactic Development in Adolescents With a History of Language Impairments: A Follow-Up Investigation. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 18. 241-251.

Nippold, M. A. (2007) *Later language development: School-age children, adolescents, and young adults*. Austin, TX: Pro-Ed.

Nippold, M. A. (2004) Research on later language development: International perspectives. U: R. A. Berman (ur.) *Language Development across Childhood and Adolescence: Psycholinguistic and Crosslinguistic Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. 1-9

Nippold, M. A., Allen, M. M., Kirsch, D. I. (2001) Proverb comprehension as a function of reading proficiency in preadolescents. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 32. 90-100.

Nippold, M. A. (1998) *Later language development: The school-age and adolescent years*. Austin, TX: Pro-Ed.

Nippold, M. A. (1993) Developmental markers in adolescent language: Syntax, semantics, and pragmatics. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 24. 21-28.

O'Connell, M. E., Boat, T., Warner, K. E. (2009) *Preventing Mental, Emotional, and Behavioral Disorders Among Young People: Progress and Possibilities*. Washington: National Academies Press US Available.

Oller, D. K., Eilers, R.E. (1988) The Role of Audition in Infant Babbling. *Child Development*, 59. 441-449.

Oller, D. K. (1980) The Emergence of the Sound of Speech in Infancy. U: G. Yeni-Komshian, J. Kavanagh, C. Ferguson (ur.) *Child Phonology: Production*. New York: Academic Press. 93-112.

Olujic, M. (2014) Usporedba individualnog i grupnog probirnog instrumenta za ispitivanje jezičnih sposobnosti kod predškolske djece (5 i 6 godina). Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Olujic, M., Kuvač Kraljević, J., Hržica, G., Srebačić, I., Matić, A., Kologranić Belić, L., Padovan, N., Peretić, M. (2014) Probir jezičnih sposobnosti u predškolskoj dobi: individualni ili grupni? *Logopedija*, 4(1). 23-30.

Petz, B., Furlan, I., Kljaić, S., Kolesarić, M., Szabo, S., Šverko, B. (2005) *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Pintarić Mlinar, Lj. (2014) *Priručnik za razvoj inkluzivnih ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Jastrebarsko-Zagreb: Dječji vrtić Radost i Printera.

Pinjatela, R., Joković Oreb, I. (2010) Rana intervencija kod djece visokorizične za odstupanja u motoričkom razvoju. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 46(1). 80-102.

Posokhova, I. (2005) *Izgovor: kako ga poboljšati*. Lekenik: Ostvarenje.

Preston, J. L., Frost, S. J., Mencl, W. E., Fulbright, R. K., Landi, N., Grigorenko, E., Jacobsen, L., Pugh, K. R. (2010) Early and late talkers: school-age language, literacy and neurolinguistic differences. *Brain*, 133(8). 2185-2195.

Proctor A., Duff, M., Yairi, E. (2002) Early childhood stuttering: African Americans and European Americans. *ASHA Leader*, 4(15). 102.

Pullen, P. C., Justice, L. M. (2003) Enhancing phonological awareness, print awareness, and oral language skills in preschool children. *Intervention in School and Clinic*, 39 (2). 87-98.

Rack, J. P., Snowling, M. J., Olson, R. K. (1992) Then on word reading deficit in developmental dyslexia. *Reading Research Quarterly*, 27(1). 29-53.

Radić, Ž., Kuvač Kraljević, J., Kovačević, M. (2010) Udžbenik kao poticaj ili prepreka leksičkomu razvoju. *Lahor*, 5(9). 43–59.

Raven, J. C. (1995) *Progresivne matrice u boji (CPM)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Ravid, D., Tolchinsky, L. (2002) Developing linguistic literacy: A comprehensive model. *Journal of Child Language*, 29. 419-448.

Ravlić, S. (2012) *Hrvatska enciklopedija*. <http://www.enciklopedija.hr> (1. 10. 2014).

Reed, V. A. (2005) *An introduction to Children with Language Disorders*. Boston: Allyn & Bacon.

Reid, G. (2013) *Disleksija - potpuni vodič za roditelje i one koji im pomažu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Reid, G., Green, S. (2011) *100+ Ideas for Supporting Students with Dyslexia*. London: Continuum Books.

Rescorla, L., Lee, E. C. (2000) Language impairment in children. U: T. Layton, L. Watson (ur.) *Early language impairment in children: Nature*. New York: Delmar Publication. 1-38.

Rescorla, L., Roberts, J., Dahlsgaard, K. (1997) Late Talkers at Outcome at Age 3. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 40(3). 556-566.

Rice, M. L., Taylor, C. L., Zubrick, S. R. (2008) Language outcomes of 7-year-old children with or without a history of late language emergence at 24 months. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 51(2). 394-407.

Roos, E. M., Weismer, S. E. (2008) Language outcomes of late talking toddlers at preschool and beyond. *Perspectives on Language Learning and Education*, 15(3). 119-126.

Rosch, E. (1975) Cognitive Representations of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104(3). 192-233.

Rosch, E. (1973) Natural categories. *Cognitive Psychology*, 4. 328-350.

Roth, F. P., Worthington, C. K. (2005) *Treatment Resource*. USA: Delmar Cengage Learning.

Roulstone, S., Wren, Y., Bakopoulou, I., Goodlad, S., Lindsay, G. (2012) *Exploring interventions for children and young people with speech, language and communication needs: A study of practice*. London: Department for Education.

Samardžija, M. (2003) *Leksikologija hrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Sardelić, S., Rendulić, A. (2012) Sindrom brzopletosti: prepoznavanje i razlučivanje. Čovjek i govor, znanstveno stručna monografija VII. Međunarodnog simpozija verbotonalnog sistema. Zagreb: Poliklinika SUVAG, 443-457.

Sardelić, S., Šikić, N. (2008) Neurogeno mucanje kod djece. *Paediatrica Croatica*, 52(3). 222- 223.

Schöler, H., Braun, L., Keilmann, A. (2003) *Intelligenz - Ein relevantes differentialdiagnostisches Merkmal bei Sprachentwicklungsstörungen? Arbeitsberichte aus dem Forschungsprojekt „Differentialdiagnostik“*. Berrich 14. Heidelberg: University of Heidelberg.

Scott, J. A. (2005) Creating Opportunities to Acquire New Word Meanings From Text. U: E. E. Hiebert, M. L. Kamil (ur.) *Teaching and Learning Vocabulary: Bringing Research to Practice*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associate. 69-94.

Scovel, T. (2001) *Psycholinguistics*. Oxford: Oxford University Press.

Sénéchal, M. (1997) The differential effect of story book reading on preschoolers' acquisition of expressive and receptive vocabulary. *Journal of Child Language*, 24(1). 123-138.

Sharp, H., M., Hillenbrand, K. (2008) Speech and language development and disorders in children. *Pediatric Clinics of North America*, 55(5). 1159-1173.

Shipley, K. G., McAfee, J. G. (2004) *Assessment in Speech-Language Pathology*. USA: Delmar Cengage Learning.

Shriberg, L. D., Aram, D. M., Kwiatkowski, J. (1997) Developmental apraxia of speech: I. Descriptive and theoretical perspectives. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 40. 273–285.

Silić, J., Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Silvén, M., Ahtola, A., Niemi, P. (2003) Early words, multiword utterances and maternal reading strategies as predictors of mastering word inflections in Finnish. *Journal of Child Language*, 30(2). 253-279.

Soodla, P. (2011) Picture-elicited narratives of Estonian children at the kindergarten-school transition as a measure of language competence. Doctoral dissertation. Estonia: University of Tartu, Faculty of Social Sciences and Education.

St. Louis, K. O., Schulte, K. (2011) Defining cluttering: the lowest common denominator. U: D. Ward, K. Scaler Scott (ur.) *Cluttering: A Handbook of Research, Intervention and Education*. New York: Psychology Press. 233-253.

Sternberg, R. J. (2005) *Kognitivna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Sturner, R. A., Layton, T. L., Evans, A. W., Heller, J. H., Funk, S. G., Machon, M. W. (1994) Preschool Speech and Language Screening: A Review of Currently Available Tests. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 3(1). 25-36.

Škarić, I. (1991) Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U: M. Moguš, I. Škarić, D. Brozović, S. Težak, S. Babić, S. Pavešić (ur.) *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU-Globus. 61-379.

Thordardottir, E. T., Weismer, S. E., Evans, J. L. (2002) Continuity in lexical and morphological development in Icelandic and English-speaking 2-year-olds. *First Language*, 22. 3-28.

Tolchinsky, L. (2004) The nature and scope of later language development. U: R. A. Berman (ur.) *Language Development across Childhood and Adolescence: Psycholinguistic and Crosslinguistic Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. 233-247.

Tomblin, B., Records, N. L., Buckwalter, P., Zhang, X., Smith, E., O'Brien, M. (1997) Prevalence of Specific Language Impairment in Kindergarten Children. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 40. 1245-1260.

Trask, R. L. (2005) *Temeljni lingvistički pojmovi*. Zagreb: Školska knjiga

Tribushinina, E., van den Bergh, H. H., Kilani-Schoch, M., Aksu-Koç, A., Dabašinskiene, I., Hržica, G., Korecky-Kröll, K., Noccetti, S., Dressler, W.U. (2013) The role of explicit contrast in adjective acquisition: Longitudinal study of spontaneous child speech. *First language*, 33(6), 594-616.

Ukrainetz, T. A., Justice, L. M., Kaderavek, J. N., Eisenberg, S. L., Gillam, R. B., Harm, H. M. (2005) The Development of Expressive Elaboration in Fictional Narratives. *Journal Of Speech, Language & Hearing Research*, 48(6). 1363-1377.

US Preventive Task Force (2006) Screening for speech and language delay in preeschool children: Recommendation statement. *Pediatrics*, 117. 497-501.

Vasta, R., Maith, M. M., Miller, S. A. (2005) *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Velleman, S. (2003) Key Factors in Appropriate Therapy Approach for Childhood Apraxia of Speech. <https://www.kintera.org/site/apps/nl/content2.asp?c=chKMI0PIIsE&b=701773&ct=464153> (9.7.2014.)

Wake, M., Biostatsa, E., Tobin, S., Levickis, P., Gold, L., Ukoumunne, O. C., Zens, N., Goldfeld, S., Le, H., Jaw, L., Reilly, S. (2013) Randomized trial of a population-based, home-delivered intervention for preschool language delay. *Pediatrics*, 132(4). 895-904.

Wake, M., Levickis, P., Tobin, S., Zens, N., Law, J., Gold, L., Ukoumunne, O. C., Goldfeld, S., Skeat, J., Reilly, S. (2012) Improving outcomes of preschool language delay in the community: protocol for the Language for Learning randomised controlled trial. *Pediatrics*, 12(96).

Ward, D. (2006) *Stuttering and Cluttering: Frameworks for Understanding and Treatment*. New York: Psychology Press.

Wasik, B. A., Bond, M. A. (2001) Beyond the pages of a book: interactive book reading and language development in preschool classrooms. *Journal of Educational Psychology*, 93(2). 243-250.

Wechsler, D. (1999) *Wechsler Abbreviated Scale of Intelligence™ (WASI™)*. San Antonio: Psychological Corporation.

Whitehurst, G. J., Lonigan, C. J. (1998) Child development and early literacy. *Child Development*, 69(3). 848-872.

Wong, V., Lee, P. W. H., Lieh-Mak, F., Yeung, C. Y., Leung, P. W. L., Luk, S. L., Yiu, E. (1992) Language screening in preschool Chinese children. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 27(3). 247-264.

Yairi, E., Ambrose, N. (2005) *Early Childhood Stuttering*. Austin: Pro-Ed.

Yule, G. (2010) *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yule, G., Widdowson, H. G. (1996) *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

Ziegler, J. C., Bertrand, D., Tóth, D., Csépe, V., Reis, A., Faísca, L., Saine, N., Lyytinen, H., Vaessen, A., Blomert, L. (2010) Orthographic Depth and Its Impact on Universal Predictors of Reading: A Cross-Language Investigation. *Psychological Science*, 21(4). 551-559.

Ziegler, J. C., Goswami, U. (2006) Becoming literate in different languages: similar problems, different solutions. *Developmental Science*, 9(5). 429-453.

POVEZNICE:

- American Speech-Language-Hearing Association, ASHA (2011) *Speech-Language Pathology Medical Review Guidelines*. <http://www.asha.org/uploadedFiles/SLP-Medical-Review-Guidelines.pdf> (20.7.2014.)
- American Speech-Language-Hearing Association, ASHA (2008) *Roles and Responsibilities of Speech-Language Pathologists in Early Intervention: Guidelines*. <http://www.asha.org/policy/GL2008-00293/> (23.9.2014.)
- American Speech-Language-Hearing Association, ASHA (2007) *Childhood apraxia of speech* ŠTechnical ReportĆ. www.asha.org/policy (22.7.2014.)
- American Speech-Language-Hearing Association, ASHA (2004) *Preferred Practice Patterns for the Profession of Speech-Language Pathology*. <http://www.asha.org/uploadedFiles/PP2004-00191.pdf> (23.9.2014.)
- American Speech-Language-Hearing Association, ASHA (1999) *Terminology pertaining to fluency and fluency disorders: guidelines*. <http://www.asha.org/docs/html/GL1999-00063.html#sthash.r6iWCi3x.dpuf> (10.7.2014.)
- The American Board of Preventive Medicine. *Booklet of Information*. <https://www.theabpm.org/public/infobook.pdf> (23.9.2014.)
- Comité Permanent de Liaison des Orthophonistes-Logopèdes de l'UE Standing Liaison/Committee of EU Speech and Language Therapists and Logopedists – CPLOL (2000) *Guidelines for prevention in speech and language therapy*. <http://www.cplol.eu/eng/guidelines.html> (25.9.2014.)
- Državni zavod za statistiku. www.dzs.hr (1.10.2014.)
- European Agency for Development in Special Needs and Inclusive Education (2005) *Early Childhood Intervention: Analysis of Situations in Europe - Key Aspects and Recommendations (Summary Report)*. http://www.european-agency.org/sites/default/files/early-childhood-intervention-analysis-of-situations-in-europe-key-aspects-and-recommendations_eci_en.pdf (25.9.2014.)
- Eurostat (2014) European Commission. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Fertility_statistics (20.9.2014.)

- Prevention Institute and The California Endowment with The Urban Institute (2007) *Reducing Health Care Costs through Prevention* Author(s) Institute. http://www.calendow.org/uploadedFiles/Publications/By_Topic/Disparities/General/HE_HealthCareReformPolicyDraft_091507.pdf (22.9.2014)
- The Elementary and Second Education Act. *The No Child Left Behind Act* (2001) U.S. Department of Education. <http://www2.ed.gov/policy/elsec/leg/esea02/index.html> (1.9.2014.)
- The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education (1994) *World conference on special needs education: access and quality*. http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF (1.9.2014.)
- World Health Organization (2002) *Prevention and promotion in mental health*. http://www.who.int/mental_health/media/en/545.pdf (25.9.2014.)

PRAVILNICI I DRUGI RELEVANTNI DOKUMENTI:

- Državni pedagoški standardi predškolskog odgoja i naobrazbe (2008) iz NN 063/2008. <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/339617.html> (1.9.2014.)
- Konvencija o pravima djeteta iz NN 12/1993. http://www.unicef.hr/upload/file/300/150215/FILENAME/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta.pdf (1.9.2014.). Odluka o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u srednje škole u školskoj godini 2014/2015 (2014) MZOŠ. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=13158&sec=3339> (1.9.2014.)
- Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (1991) iz NN23/91. <http://www.propisi.hr/print.php?id=7237> (1.9.2014.)
- Pravilnik o sastavu i načinu rada tijela vještačenja u postupku ostvarivanja prava iz socijalne skrbi i drugih prava po posebnim propisima (2014) iz NN 79/14 i 110/14. <http://www.propisi.hr/print.php?id=7093> (1.9.2014.)
- Pravilnik o načinima, postupcima i elementima vrednovanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi (2010) MZOŠ. http://dokumenti.ncvvo.hr/Dokumenti/pravilnik_vrjednovanje_os_ss.pdf (1.9.2014.)
- Pravilnik o postupku utvrđivanja psihofizičkog stanja djeteta, učenika te sastavu stručnog povjerenstva (2014) iz NN 67/14. <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=11226> (1.9.2014.)
- Smjernice za izjednačavanje mogućnosti studiranja osoba s disleksijom (2011) http://www.unizg.hr/uredssi/images/datoteke/smjernice_disleksija.pdf (1.9.2014.)
- Upute za prilagodbu ispitne tehnologije na ispitima državne mature. NCVVO (2010)
- Zakon o socijalnoj skrbi Republike Hrvatske iz NN 157/13. <http://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> (25.9.2014.)

